

Na kraju svakako treba pohvaliti popraćenost glavnog sadržaja *Kazalom osoba i Kazalom geografskih pojmova* koja čitatelju omogućuju brz dostup do željenih informacija i olakšavaju snalaženje u sadržaju.

Magdalena Lončarić

Zdenko RADELIĆ, *Božidar Magovac - S Radićem između Mačeka i Hebranga*, Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, Zagreb 1999., 261 str.

U izdanju Hrvatskog instituta za povijest i izdavačke kuće *Dom i svijet* je izišla iz tiska knjiga "Božidar Magovac - S Radićem između Mačeka i Hebranga". Sam podnaslov jezgrovito izriče osnovni problem Magovčeve politike koju on provodi odlaskom u partizane. Zaista je taj istaknuti čelnik HSS-a u svojoj političkoj aktivnosti, koju vodi od 1941. do 1946., bio rastrgnut između dvije jake političke ličnosti Vlatka Mačeka i Andrije Hebranga, odnosno njihove su politike onemogućavale provođenje političkih misli Božidara Magovca. U takav položaj doveden je Magovac zato jer je želio HSS-u osigurati ravnopravan položaj s KPH u antifašističkoj borbi hrvatskog naroda u razdoblju od 1941. do 1945. godine.

Autoru Z. Radeliću treba zahvaliti što se prihvatio zadatka da nam jednom monografijom prikaže mjesto i ulogu Božidara Magovca u hrvatskoj povijesti, čiji život, kako autor kaže, otkriva bogatstvo hrvatske povijesti prve polovice XX. st. bez čijeg poznavanja ne možemo razumjeti ni tu povijest.

Knjigu je autor podijelio u 18 poglavlja u kojima se opisuje životni put Božidara Magovca od djetinjstva do smrti 1955. godine. Taj put bio je trnovit i mukotrpan. Po vokaciji političar, bavio se publicistikom, ali i pjesništvom. Okušao se u crtanju i raznim drugim oblicima kulturne djelatnosti. Magovčev život bio je ispunjen raznolikim interesima i zanimanjima i kako kaže autor obilovao je širokim spektrom poznanstava s ljudima koji su svojim djelima obilježili hrvatsko XX. stoljeće.

U prvom dijelu knjige opisuje se Magovčeva mladost, publicistička i prosvjetno-kulturna djelatnost te njegovo uključivanje u djelatnost organizacija HSS-a. Iz tog razdoblja središnje mjesto zauzima njegova urednička djelatnost i njegovo surađivanje u časopisima i novinama. Iz teksta je vidljivo da se Magovac isticao u radu organizacija Seljačke sloge koja je održavao predavanja za nepismene, podižući tako obrazovanje seljaka i njihovu samosvijest. U tom je razdoblju bila posebno zapažena njegova djelatnost u uređivanju lista *Seljački svijet* u čijim je prilozima iznosio svoje političke poglede.

Opisujući Magovčevu djelatnost u razdoblju od 1933. do 1939. autor se između ostalog osvrće i na njegov sukob s Mačekom koji je u našoj historiografiji manje poznat. Iz opisa je vidljivo da se Magovac nije slagao s Mačekom autoritarnim načinom rukovođenja, zamjerajući mu što ne saziva Glavni odbor stranke i njezino Predsjedništvo i što je funkciju Glavnog odbora preuzeo Zastupnički klub HSS-a dok je poslove Predsjedništva preuzeo krug najbližih Mačegovih prijatelja. Ovi su podaci vrlo važni za ocjenjivanje odnosa u stranci pa ih treba dublje istražiti.

U poglavlju "Rat, raspad Jugoslavije i osnivanje NDH" ocrtava se djelatnost Magovca u tim prijelomnim danima hrvatske povijesti. U svezi s tim autor tvrdi da uspostavom NDH počinje novo razdoblje u političkoj djelatnosti Božidara Magovca. Nakon što se 1939. pomirio s Mačekom i politikom stranke, aktivira se u politici i radi na učvršćenju Banovine Hrvatske. Međutim, 1941. ne prihvaća ustašku vlast. On iste godine uspostavlja kontakte s komunistima, a 1942., kaže autor, dolazi do zaključka da sam mora nešto učiniti za afirmaciju demokratskih i antifašističkih načela HSS-a. Po mišljenju autora, na ovu odluku natjeralo ga je vodstvo stranke koje je odbijalo njegove prijedloge za realizaciju te njegove misli. Iz teksta je vidljivo da je u postojećim uvjetima, po mišljenju Magovca, za hrvatski narod jedini izlaz bio oružana borba protiv NDH i ustaškog pokreta, čiju je politiku ocijenio rasističkom i šovinističkom i koja je odnosima s fašističkom Italijom i nacističkom Njemačkom izdala nacionalne interese hrvatskog naroda.

Razlažući realizaciju navedene Magovčeve konstatacije autor navodi da Magovac u svibnju 1943. s obitelji odlazi na oslobođeni teritorij partizanima. Na taj se postupak, po mišljenju autora, odlučio nezadovoljan pasivnom i kolebljivom politikom vodstva HSS-a s Mačekom na čelu, uvjeren da je takva politika opasna za interese HSS-a i Hrvata uopće. Smetala mu je politika čekanja i jednake distance prema ustaškom i partizanskom pokretu. Smatrao je nužnim da HSS nastupi s komunistima i sudjeluje u borbi protiv NDH i okupatora.

Prikazujući platformu Magovčeve politike u partizanima autor konstatira da je on komuniste smatrao saveznicima s kojima želi surađivati u borbi protiv ustaša i njihovih pokrovitelja. Treba reći da se obješnjavajući ovo pitanje autor našao pred teškim zadatkom koji je uspješno riješio. On je uspio čitatelju objasniti način i postupak kojima se Magovac odupirao komunistima da ga potčine i pretvore u slugu koji će slijepo provoditi njihovu politiku. Analizirajući brojne dokumente i unoseći neke njihove dijelove u tekst, autor nam objašnjava na koji je način Magovac želio ostvariti da nova vlast, koja izrasta u antifašističkom pokretu bude demokratska i višestranačka. Vodstvo komunističkog pokreta na čelu s Andrijom Hebrangom takvu politiku ne prihvaća i u začetku je zatire. Smatralo je da se njome nastoji osigurati Mačeku da nakon rata pregovorima s Titom uređuje političke odnose u Hrvatskoj. Iz autorovih objašnjenja jasno proizlazi da komunisti nisu prihvaćali ničije partnerstvo u

vlasti već isključivo potčinjavanje. Magovac i drugi haesesovci komunistima su trebali da bi svojim autoritetom privukli hrvatskog seljaka i radnika u partizanski pokret. Zato mu dopuštaju da na slobodnom teritoriju uređuje i izdaje list *Slobodni dom*, da se osnuje Izvršni odbor (IO) HSS-a i da preko povjerenika *Slobodnog doma* rade na organizacijskom povezivanju pristaša HSS-a.

Opisujući odnose Magovca i vodstva KPH, autor vidno mjesto daje njegovu stajalištu prema Mačeku i vodstvu HSS-a. To je pitanje, uz već navedeno o zahtjevu za ravnopravnim odnosima u antifašističkom pokretu, bilo druga prepreka u uspostavi skladnih odnosa između Magovca i Hebranga. Naime, Magovac je dugo vremena izbjegavao javno osuditi Mačeka, čime vodstvo KPH na čelu s Hebrangom nije bilo zadovoljno i tražilo je da se ono provede. Po mišljenju autora nije bila riječ o tome da Magovac prihvaća Mačekovu politiku, već o tome da takvim stajalištem Magovac nije želio radikalno prekidati odnose s vodstvom stranke, očekujući da će ono promijeniti svoju politiku i da će prihvatiti njegova stajališta i priključiti se antifašističkom pokretu. U svezi s tim Magovac je popustio tek u proljeće 1944. godine kad su se protiv njegove politike izjasnili njegovi najbliži suradnici u IO HSS-a koji su postali trabanti komunista.

Najznačajnija Magovčeva djelatnost u partizanima bilo je izdavanje *Slobodnog doma* koji je uređivao i kojim je želio mobilizirati hrvatske mase za antifašistički pokret. U *Slobodnom domu* Magovac poziva Hrvate u borbu protiv fašizma, žestoko napada ustaški režim i NDH koju naziva "najvećom prevarom u našoj povijesti". Ustaše Magovac naziva "U ubojicama", a Pavelićevo prezime posvuda piše malim početnim slovom "p". Magovac je svojom djelatnošću uspio privući velik broj Hrvata u antifašistički pokret i tako omasoviti njegove oružane snage Hrvatima.

Prikazujući Magovčevu politiku u totalitetu, autor čitatelju iznosi i njegova stajališta o položaju Hrvatske zajedničkoj jugoslavenskoj državi. Kao istaknuti član AVNOJ-a i potpredsjednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (partizanska jugoslavenska vlada), Magovac zastupa stajalište da se Jugoslavija na II. zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu utemelji kao konfederacija, poučen gorkim iskustvom i položajem Hrvata u monarhističkoj Jugoslaviji. Očito se bojavao unitarizma i centralizma te srpskog hegemonizma. Razvoj Jugoslavije nakon 1945. pokazao je da je Magovac bio vizionar pa se pitamo kolike bi patnje i muke hrvatski narod izbjegao da su se prihvatili Magovčevi zahtjevi.

Obrazlažući uzroke sukoba Magovca s rukovodstvom NOP-a u Hrvatskoj, autor nam na temelju brojnih dokumenata razotkriva krutost, nedemokratskiost i rigidnost politike tog vodstva prema Magovcu koji je kao pripadnik antifašističkog pokreta bio oličenje poštenja, demokratskiosti i iskrenosti koji su ga na kraju stajali života. Čitajući ove dijelove knjige čitatelj će upoznati komunističku metodu likvidacije poli-

tičkih neistomišljenika. Naime, kad se komunističko rukovodstvo uvjerilo da im je Magovac postao smetnja u provođenju njihove politike i kad su se uvjerali da ga neće uspjeti "slomiti", odlučili su se na njegovu izolaciju i likvidaciju. Optužen je za suradnju s Mačekom i "njegovom klikom" s kojom je navodno u NOP-u želio stvoriti svoje uporište za ostvarenje svojih planova. Provodeći svoj naum vodstvo KPH na čelu s Andrijom Hebrangom iskazalo je postupke koji su zaista bili neljudski, kruti, dogmatski i antidemokratski. Njima su željeli u začetku onemogućiti humane odnose, politički pluralizam i demokratska načela koja je Magovac želio utkati u antifašistički pokret hrvatskog naroda. Progon Magovca počeo je upravo u vrijeme kad britanska vlada inzistira na pregovorima između KPH i HSS-a 1944. godine.

Pod pritiskom napada, Magovac je dao ostavku na mjesto potpredsjednika IO HSS-a 4. lipnja 1944. Pokretanjem istrage protiv njegovih bliskih suradnika oko njega se sve više stezao обруč. Našao se u svojevrsnoj izolaciji i kao potpredsjednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, a krajem kolovoza 1944. podnio je ostavku i na tu funkciju. Ubrzo zatim bio je isključen iz IO JNOF-a. Uz navedeno Hebrang ga je optužio za suradnju s ustašama. Nakon toga Magovac je sve do završetka rata bio interniran, prvo na Visu, a kasnije u Zagrebu, odakle je nakon završetka rata pušten na slobodu.

Po mišljenju autora Magovac je uhićen i interniran jer je vodstvo KPH bilo u stalnom strahu od snaženja HSS-a i zauzimanja ravnopravnog položaja u partizanskom pokretu (posebno u vrijeme pregovora između KPH i A. Košutića).

U dva posljednja odjeljka autor čitatelju iznosi nove Magovčeve političke pokušaje, njegovo suđenje, zatvor i smrt. Postavši ravnatelj Gradske knjižnice u Zagrebu, živeći u vrlo teškim materijalnim uvjetima, odbivši surađivati s grupom oko Šubašića, a prihativši 1946. suradnju sa studentima, bivšim članovima HSS-a koji su održavali vezu s Jurjem Šutejem i dr. Tomom Jančikovićem, Magovac je proživljavao svoje posljednje dane na slobodi.

Za vrijeme priprema za ustavotvorni Sabor, Magovac se ponovno aktivira u suradnji s Košutićem i Šubašićem. To aktiviranje autor objašnjava njegovim uvjerenjem da će uskoro doći do sraza između zapadnih demokracija i totalitarnog boljševičkog Istoka, u kojem će se Jugoslavija raspasti. Zato je pasivno držanje vodstva stranke smatrao štetnim. Vjerovao je u pobjedu Zapada, a ta bi pobjeda pomogla HSS-u da u Hrvatskoj obnovi predratni stranački život. U kolovozu 1947. Magovac je ponovno uhićen. Pripisivan mu je velik broj krivičnih djela. Bio je osuđen na kaznu od šest godina zatvora. Iz zatvora je pušten 16. ožujka 1953., a umro je 24. siječnja 1955. u 47 godini života.

Na kraju knjige autor donosi kratku kronologiju Magovčeva života i rada od 1908. do 1955. te tablice u kojima su slikovito prikazane Ma-

govčeve državne, političke, društvene i profesionalne dužnosti, njegovi najznačajniji suradnici i oponenti, popis novina koje je uređivao, glasila i publikacije u kojima je bio urednik, glasila i novine u kojima je bio član uredništva te novine i glasila u kojima je objavljivao svoje priloge. Na kraju se nalazi tablica u kojoj su podaci o novinama koje su napadale Magovca i novine s kojima je polemizirao.

Knjiga završava popisom izvora i literature, kraticama te kazalom osoba i zemljopisnih imena. Knjiga sadrži i više fotografija i crteža, a u tekstu su utkani citati iz značajnijih izvora kojima se autor koristio.

Knjiga *Božidar Magovac - S Radićem između Mačeka i Hebranga* vrijedno je djelo koje nam otkriva mnoge dosad nepoznate podatke iz naše povijesti prve polovice XX. st. U njezinu središtu je jedna iznimna politička ličnost koja je vjerovala da će antifašistički pokret kanalizirati u smjeru demokracije i višestranačja i koja je htjela očuvati politički ugled HSS-a odnosno otvoriti joj, kako autor kaže, "vrata budućnosti kroz NOP". Sudbina Magovca evidentno pokazuje da su komunističke parole za pridobivanje svih snaga protiv okupatora i ustaša bile jedno, a praksa drugo. To je iskusio i najutjecajniji i najpoznatiji haesesovac u partizanima B. Magovac i platio to svojim životom.

Ocjenjujući knjigu u cjelini možemo zaključiti da ona predstavlja vrijedan doprinos u prikazu hrvatskog antifašizma s jednog drugog naličja od onog koji je prikazan do 1990. Ona opisuje težnje i postupke onih istaknutih Hrvata koji su antifašizam shvaćali drukčije od komunista odnosno antifašizam je Hrvatima trebao donijeti istinsku slobodu i demokraciju s kojom bi se odmah nakon rata priključili slobodnom svijetu i ne bi ih dugo godina mučio totalitarizam i jednoulje.

Franko Mirošević

Zdenko RADELIĆ, *Božidar Magovac - S Radićem između Mačeka i Hebranga*, Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, Zagreb 1999., 261 str.

Kako je Hrvatska seljačka stranka bila vodeća hrvatska politička stranka između dvaju svjetskih ratova, stranka koja je predvodila borbu za ravnopravan položaj hrvatskoga naroda u jugoslavenskoj državnoj zajednici, posve je razumljiv interes povjesničara (a i šire javnosti) za djelovanje te stranke i njezinih vodećih ljudi. U našoj historiografiji već postoji niz radova o HSS-u, a sada se pojavila i knjiga Zdenka Radelića *Božidar Magovac - s Radićem između Mačeka i Hebranga*. Kao što se iz naslova može zaključiti riječ je o monografiji u kojoj se obrađuje politička djelatnost jednoga istaknutog haesesovca koji, doduše, nije pripadao užem